

Fatma Sedes

<https://orcid.org/0000-0002-4064-7381>

Assistant Professor, Istanbul Aydın University, Turkey, fatmasedes@aydin.edu.tr

Canan Akhüsük Bozkurt

<https://orcid.org/0009-0009-4473-7761>

Graduate Student, Istanbul Aydın University, Department of Architecture, Turkey, cananakhusuk@hotmail.com

Atf Künyesi | Citation Info

Sedes, F., Bozkurt, A. C. (2023). Klasik Dönem Türbe Mimarisi Kalem İşi Kurgusunun İrdelenmesinde Bir Örnek; Sultan II. Beyazıt Türbesi Kalem İşi Restorasyonuna İlişkin Araştırma Raspa Sonrası Bulguların Değerlendirilmesi *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (4), 1254-1274.

Klasik Dönem Türbe Mimarisi Kalem İşi Kurgusunun İrdelenmesinde Bir* Örnek; Sultan II. Beyazıt Türbesi Kalem İşi Restorasyonuna İlişkin Araştırma Raspa Sonrası Bulguların Değerlendirilmesi

Öz

Asırlar boyunca birçok medeniyette kültür ve sanat faaliyetleri her toplumun kendi yaşayışını belirleyici şekilde gelişmiştir. Bu uygulamaların başında ise süsleme sanatları yer almaktadır. Birçok medeniyette olduğu gibi Türk toplumlarında da süsleme sanatları Türklerin yerleşik hayata geçmeden önce kullanmış oldukları yarı göçebe mekân olan çadır kültüründe bile çok önemli yere sahipti. Bu kapsamda dini mimari örneklerimizden biri olan Vakıflar Genel

* Bu makale, Canan Akhüsük Bozkurt'un "Klasik Dönem Türbe Mimarisi Kalem İşi Kurgusunun İrdelenmesinde Bir Örnek; Sultan II. Beyazıt Türbesi Kalem İşi Restorasyonuna İlişkin Araştırma Raspa Sonrası Bulguların Değerlendirilmesi" adlı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

Müdürlüğü'ne Kayıtlı II. Beyazıt ve Selçuk Sultan Türbelerinin 2015 yılı restorasyon işinde ortaya çıkarılan kalem işi bulguları değerlendirilmiş olup bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Türbede yer alan kalem işlerinin restorasyon çalışmaları aşamasında ortaya çıkarılan ve farklı dönemleri içeren desen kurguları değerlendirilmiş, kalem işlerine ait rölöve projeleri çizilmiş, yapılan çalışmaların olgunlaşması ile her döneme ilişkin kalem işi restitüsyon projeleri hazırlanarak kalem işlerine ait detaylar belgelenecek kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Koruma ve Restorasyon, Mimaride Bezeme, Kalem işi, Bezeme Konservasyonu, Padişah Türbelerinde Bezeme

An Examination of the Engraving Decoration Structure in Classic Period Mausoleum Architecture: Evaluation of Findings after Rasping in the Restoration of Sultan II. Beyazıt Mausoleum Engraving

Abstract

Throughout centuries, cultural and artistic activities have evolved in various civilizations, significantly shaping the lifestyles of each society. One of the primary forms of these practices is decorative arts. Even in Turkish cultures, decorative arts held a significant place, dating back to their semi-nomadic tent culture before transitioning to a settled lifestyle. Within this context, this study is based on the evaluation of engraving findings uncovered during the 2015 restoration work on Sultan II. Beyazıt and Selçuk Sultan Mausoleums, both registered under the General Directorate of Foundations. The restoration of engraving in the mausoleum is scrutinized, including the design patterns spanning different periods. Measured drawings are prepared for the engraving, and as the work progresses, restoration projects for each period's engraving are created. Details of the engraving are documented and registered.

Keywords: Conservation and Restoration, Architectural Ornamentation, Engraving, Conservation of Ornamentation, Ornamentation in Imperial Mausoleums

Giriş

Yüzyıllar boyu insanlık estetik kaygılar güderek birçok sanat ve zanaatın gelişimine öncülük etmiştir. Sanatsal faaliyetler toplumların kültürel alt yapılarını oluşturan inanışlarını, yaşam şekillerini ve geleneklerini ortaya koyan birer belge niteliği taşımaktadır. Her toplumun kimliğini sanatsal kayıtlar farklı kılmıştır (Kuşcuoğlu, 2010). Dekoratif sanatlarda bu anlamda toplumlar arasında farklılıklar göstererek birer zenginlik olarak dünya mirasına katkıda bulunmuştur. Özellikle kültürel mirasın evrenselliği bu

eserlerin korunarak kuşaklar boyunca aktarılması açısından sürdürülebilir kılınmalıdır (Önkal, 1999).

Bizim toplumumuzda da dini mimarimizin örneklerinden olan türbelerde yer alan ve sıva üzeri süsleme sanatı olarak adlandırmış olduğumuz kalem işlerinin yapılmış olduğu dönem ve geçirmiş olduğu süreçler boyunca etkileşiminin yapılan restorasyon çalışmalarında tespiti, bu tespitler sonrasında verilerin belgelenerek kayıt altına alınması ve bu kayıtların bir kaynak oluşturması sebebi ile son derece önemlidir (Demiriz, 1979). Zaman içerisinde bu konunun unutulması kimlik kaybı demektir.

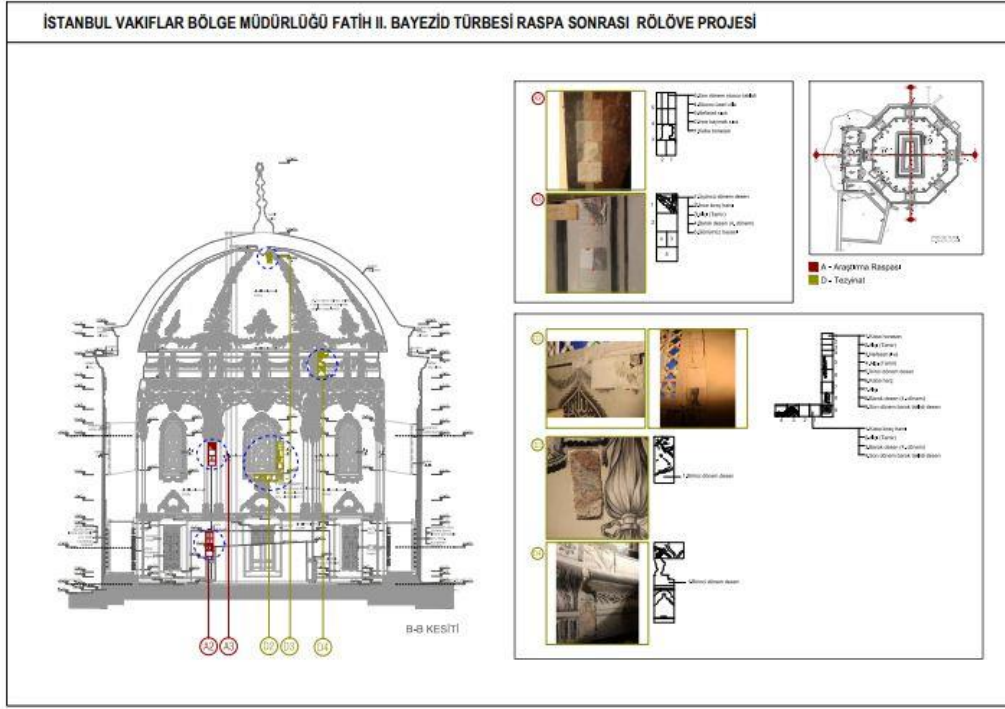
Maalesef günümüz Türkiye'sinde ise bu durum daha kötü bir hal alarak el sanatlarımızda dahil olmak üzere unutulmaya yüz tutmuş durumdadır. Öyle ki büyük şehirler dışında Anadolu da bile tüm bu el sanatları faaliyetleri nerede ise basit bir hobi şeklinde ele alınmaya başlanmıştır. Sanayinin gelişimi ile el işine olan talep azalmış, bir ticaret kapısı olan el işi üretim değerini yitirmiştir (Aslanapa, 1986; Derman, 2002). Kültürel varlığımız olan bu değerlerimiz koruma altına alınarak gelecek nesillere taşınmalıdır. Bunun için ise başta halk bilinçlendirilmeli, idari kurumlar geleneksel sanatlar üzerine yetişen zanaatkarları korumalı ve desteklemelidir.

1-Araştırma Raspası Verileri Sonrası II. Beyazıt Türbesi Kalem İşleri

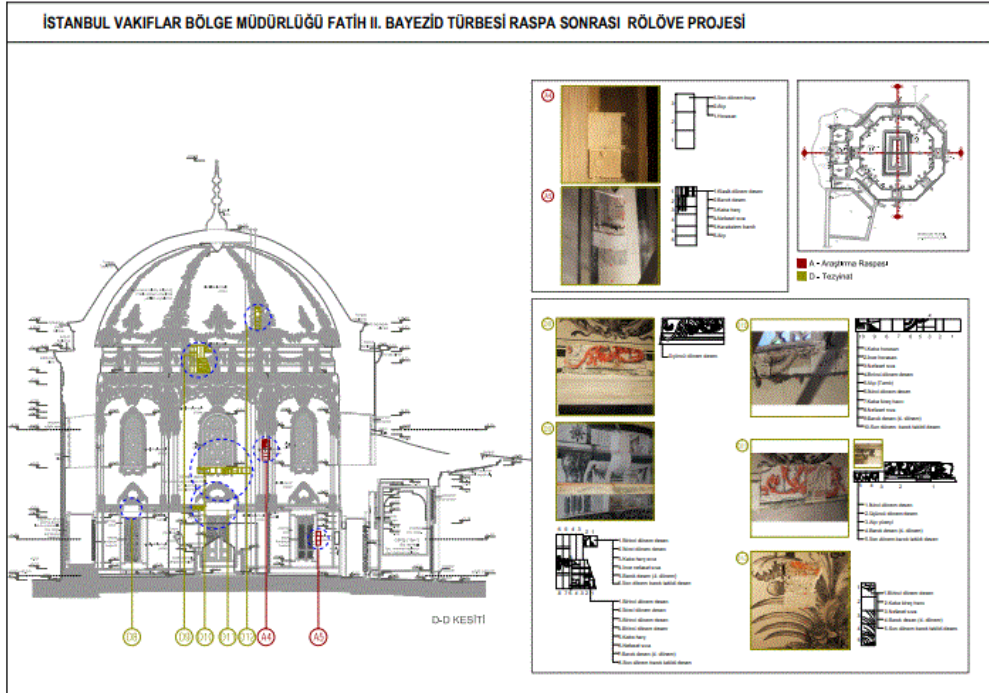
II. Beyazıt Türbesi kalem işlerine yönelik uygulamaya başlamadan önce izlenecek yolun belirlenmesi amaçlı desene yönelik referans açma alanları belirlenerek araştırma raspaları yapılmıştır. Burada yapının yüzyıllar içerisinde geçirdiği dönem özelliklerine uygun bezeme kurgularının türbe özelinde nasıl bir yol izlenerek ilerlediği tespiti amaçlanmıştır. Yapılan raspa alanları analitik rölöve üzerine işlenerek her döneme ait restitüsyon verilerine birer altlık oluşturulmuştur.

Açmalar belirlenirken her cephede yer alan özgün harcın boşalmış ya da daha zayıf tutunduğu alanlar üzerinden inceleme yapılmıştır. Bunun nedeni eser üzerinde tabakalar halinde yer alan dönem bezemelerinin minimum müdahaleye mağruz kalmasının hedeflenmesidir. Bozuk ve hasarlı alanlardan kontrollü olarak başlanarak sıvanın zayıf olduğu kısımlar yine kontrollü bir şekilde uzman konservatör ve restoratörler eşliğinde yüzeyden alınmıştır.

Şekil 1. Sultan 2.Beyazıt Türbesi B-B Kesiti Araştırma Açma Yüzeyleri
(Akhüsük Bozkurt, 2015 – AGS Mimarlık Rest. Proj.)

Şekil 2. Sultan 2.Beyazıt Türbesi D-D Kesiti Araştırma Açma Yüzeyleri
(Akhüsük Bozkurt, 2015– Ags Mimarlık Rest.Proj.)

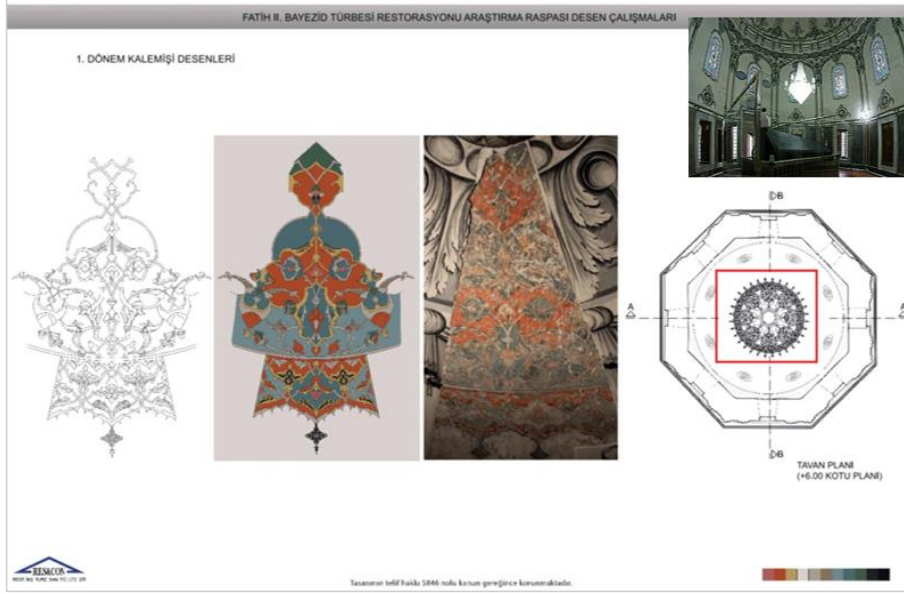
2-Kubbe Kalem İşi Bezeme Kurgusu

II. Beyazıt Türbesi araştırma raspası öncesi mevcut XIX. yüzyıl Barok üslup kalem işlerinin bezeme ve kurgusal kompozisyonunu değerlendirildiğinde II. Beyazıt Türbesi kubbe merkezi dairesel bir kompozisyona sahip iken, kubbe eteğine geçiş boğumlu figürlerle ve içlerinde çiçek demetleri bulunan sepet tasvirleri ile sağlanmıştır (Bırol ve Derman, 2012). II. Beyazıt Türbesi araştırma raspası sonrası ortaya çıkan kubbe Klasik üslup kalem işlerini bezeme ve kompozisyon açısından değerlendirdiğimizde; kubbede yapılan araştırma raspalarında mevcut siyah-beyaz kalem işlerinin 1992 yılında özgün bezemenin üzerinden benzer şekilde geçilerek oluşturulduğu ve altında işçilik olarak daha nitelikli olan 19. yüzyıl Barok dönem özellikli kalem işlerinin varlığı tespit edilmiştir (Eyice, 1996). Bu dönem bezemenin altından ise 1.dönem olarak adlandırılmış olan kubbe merkezinde orta desen şeklinde ve hatları ile rumi içerikli kırmızı, yeşil, sülyen renklerinde Klasik dönem denilebilecek kalem işlerinin tespiti yapılmıştır (Arseven, 1975). Kubbeden kasnağa iniş kısmında ise yine aynı nitelik ve renklerde penç rozetlerin tespiti yapılmıştır. Bu Klasik dönem bezemelerin göbek ve rozet desenlerinin 1/1 ölçekli rölöveleri alınarak renklendirmeleri yapılmış ve hazırlanan restitüsyon projelerinde bu verilerden yararlanılmıştır (Arseven, 1983). Klasik dönem kalem işi örneğine kubbe dışında hiçbir mahalde rastlanılmamıştır. Buna sebep olarak iç mekan duvarlarının bir dönem yenilenmiş olabileceği düşünülmektedir (Arık, 1999; Nemlioğlu, 1986).

*Şekil 3. Kubbe Son Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

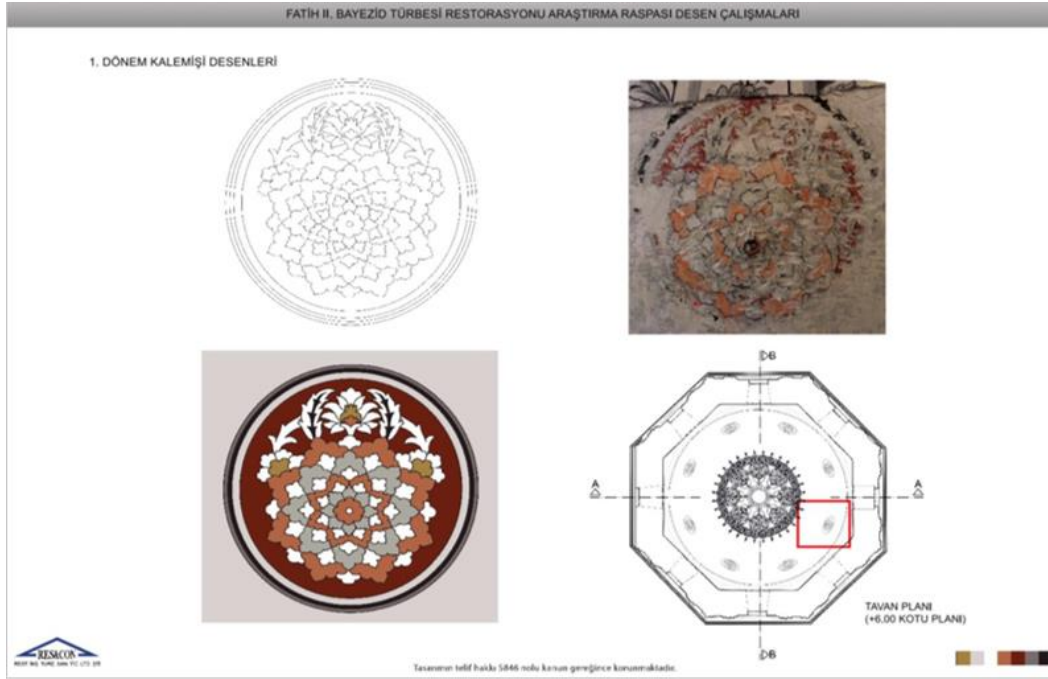
*Şekil 4. Kubbe 1.Dönem Göbek Deseni Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

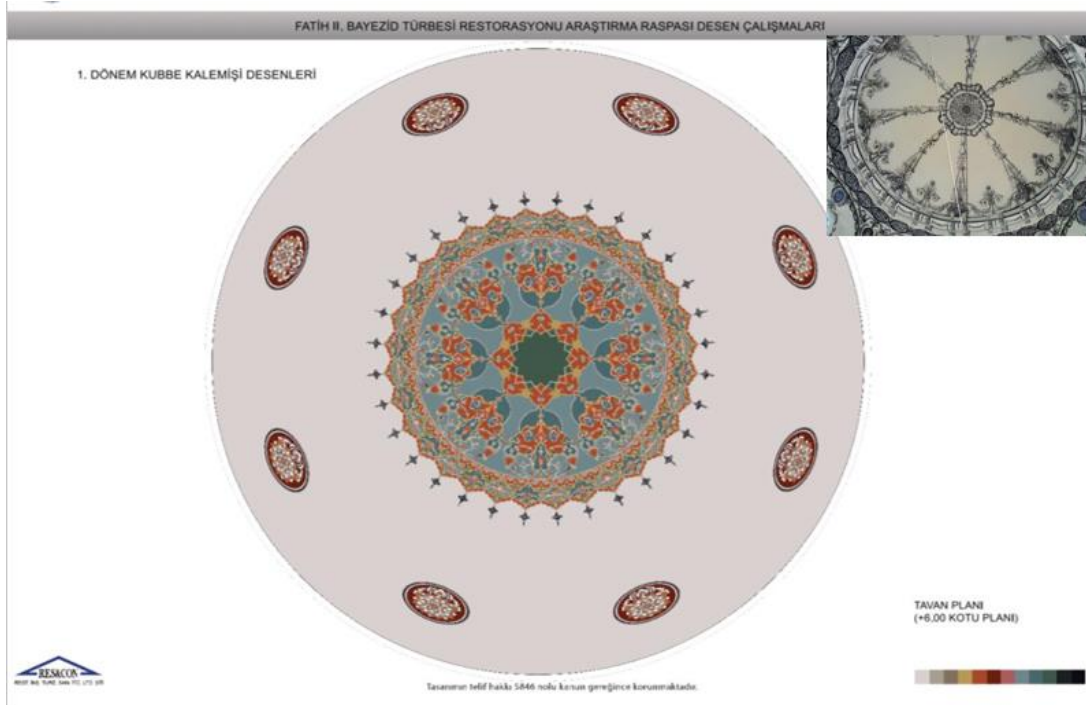
*Şekil 5. Kubbe 1. Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

*Şekil 6. Kubbe 1. Dönem Penç Rozet Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

*Şekil 7. Kubbe 1. Dönem Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

3-Kubbe Kasnağı Kalem İşi Bezeme Kurgusu

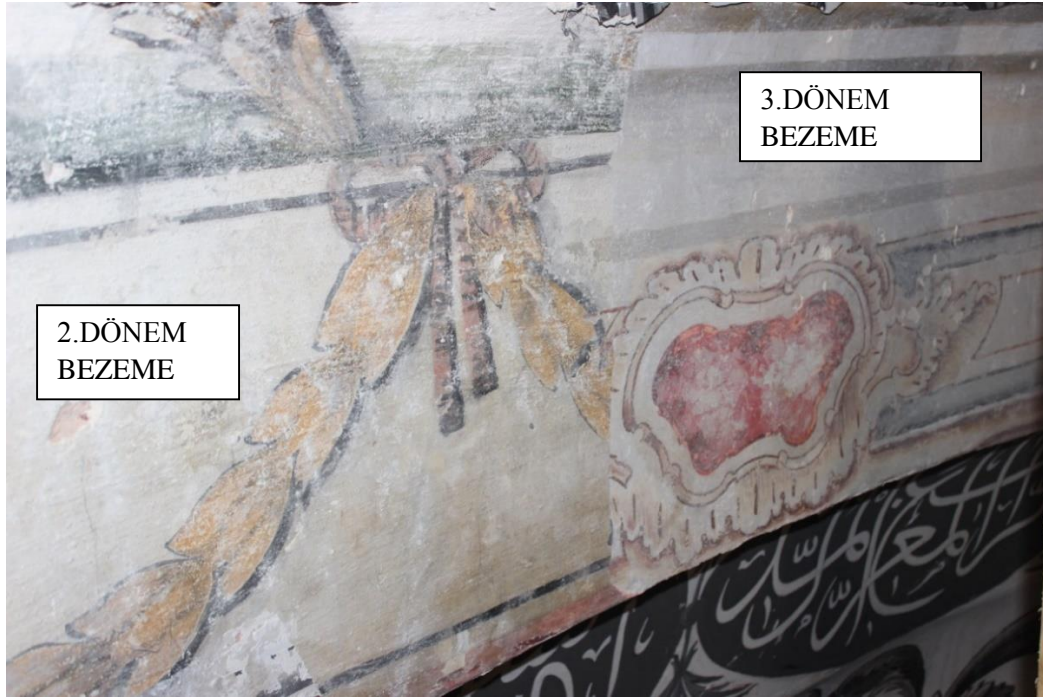
II. Beyazıt Türbesi araştırma raspası öncesi mevcut 19. yüzyıl Barok üslup kalem işlerinin bezeme ve kurgusal kompozisyonu kubbe kasnağında değerlendirildiğinde; kubbe kasnağında çift sıralı payandalar ve bu payanda aralarında yer alan çiçek çelenklerinden oluşan bir düzen söz konusudur (Demiriz, 2005).

II. Beyazıt Türbesi araştırma raspası sonrası ortaya çıkan kubbe kasnak kalem işleri bezeme ve kompozisyon açısından değerlendirildiğinde; kubbe kasnağında yapılan raspa çalışmaları sonrasında Klasik dönem diye adlandırdığımız 1. dönem kalem işine rastlanılmamıştır (Okçuoğlu, 2000). Bu mahallerde Barok üslupta 2. ve 3. dönem olarak adlandırdığımız iki farklı kompozisyona sahip kalem işi bezemenin tespiti yapılmıştır. Kubbe kasnağında 2. dönem kalem işi bezeme olarak istirdye formunda merkezi somaki bezemeli aksiyal desen uygulanmış ve çeşitli kalınlıklarda filetolar ile birbirlerine geçişleri sağlanmıştır (Arseven, 1993; Baysal, 2017).

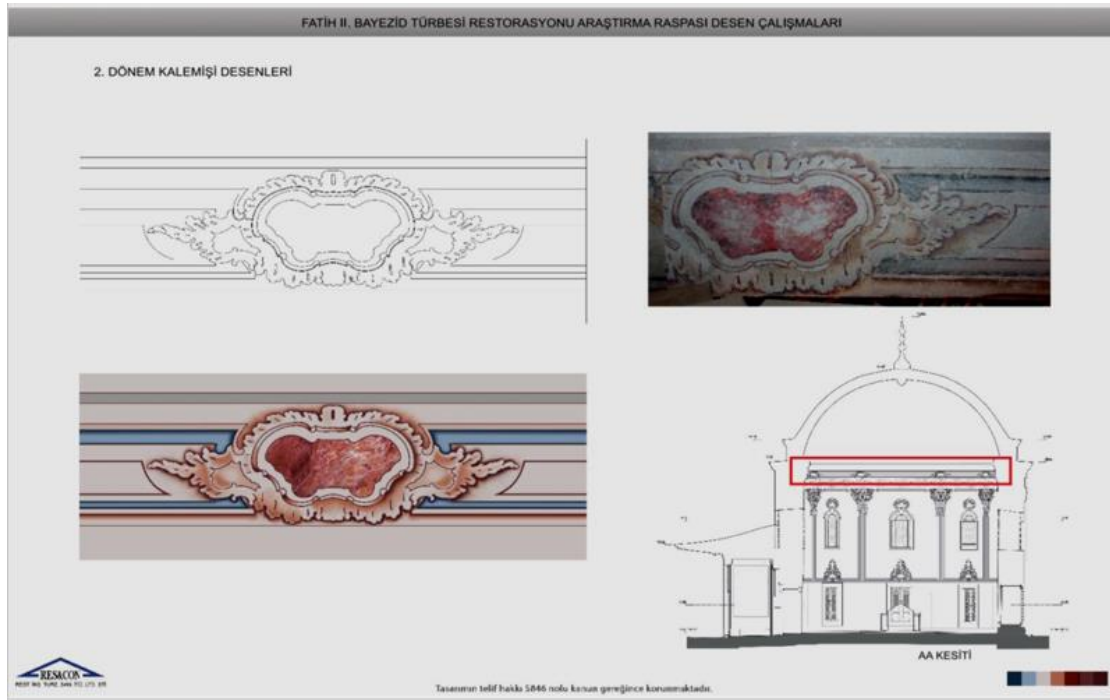
2. dönem (Barok dönem) kasnak bezemesinin 1/1 ölçekli rölövesi alınarak renklendirmesi yapılmış ve hazırlanan restitüsyon paftalarında bu verilerden yararlanılmıştır. 3. dönemde ise bezeme kurgusunda girland bezeme kalın yapraklı, sarı renk dolgulu siyah renk kontur şeklinde daha kaba bir işçilik ile uyarlanmıştır. 3. dönem (Barok dönem) kasnak bezemesinin 1/1 rölövesi alınarak renklendirmesi yapılmış ve hazırlanan restitüsyon paftalarında bu verilerden yararlanılmıştır (Renda, 1985).

2. dönem olarak adlandırmış olduğumuz kalem işi üzerinde bulunan 3. dönem kalem işi işçilik, tasarım ve renk kurgusu olarak 2. döneme göre farklılıklar göstermektedir. 2. dönem kalem işi bezeme renk kurgusu ve uygulama tekniği olarak daha zarif, kompozisyonun içinde somaki uygulamaları yapılarak daha zengin bir hale getirilmiş şekilde ve desenleri simetrik olarak çalışılmıştır (Bırol, 2010). 3. dönem bezeme ise daha az renk kullanılarak, cephelere asimetrik kurgu düzeninde uygulanmıştır.

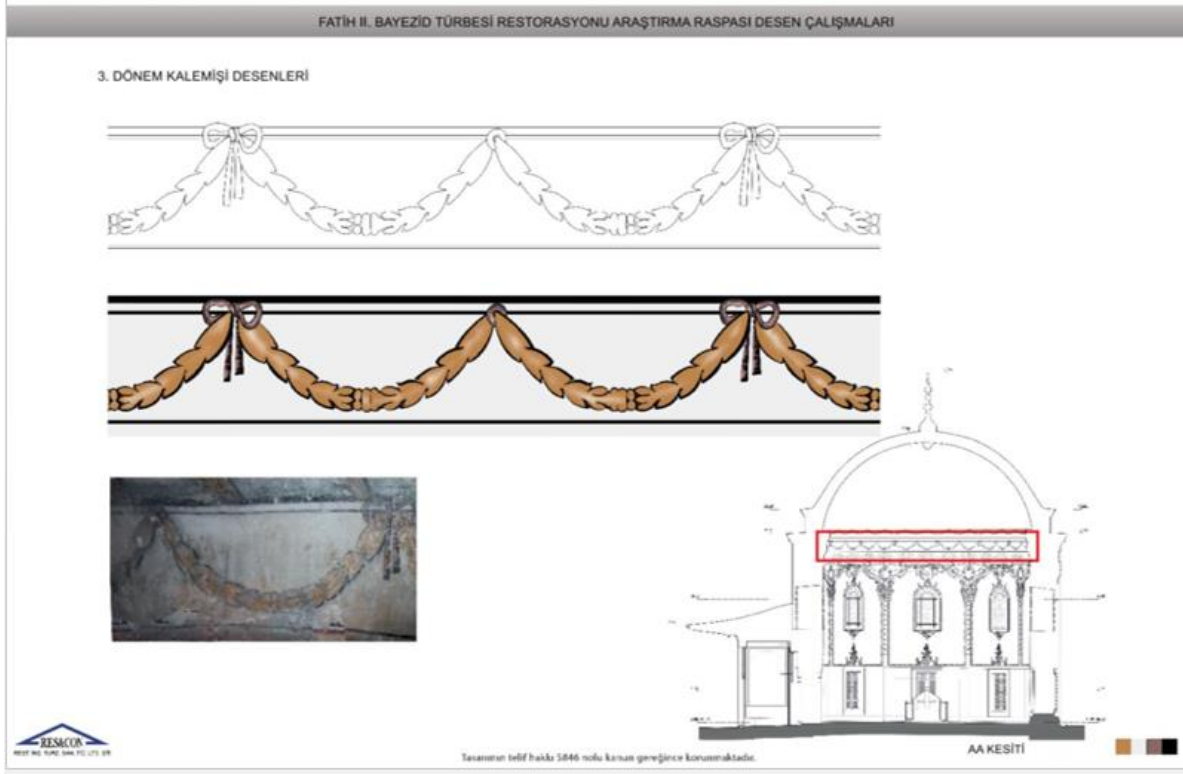
Şekil 8. Kasnak 2. ve 3. Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)

Şekil 9. Kasnak 2. Dönem Kalem İşi Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)

Şekil 10. Kasnak 3. Dönem Kalem İşi Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)

4- Türbe Sekizgen Köşe Bezeme Kurgusu

Yapının kasnak altına inildiğinde mimari olarak sekizgen plana sahip olan iç mekanın her bir köşesine ikişer sütunçe ve bu sütunçeler üzerinde saksı içinde yer alan çiçek demetleri gelecek şekilde bir tasarım kullanılmıştır. Bu sütunçelerin birbirlerine geçişlerini sağlamak amaçlı kemer şeklinde, perde formlu bezeme öğeleri oluşturulmuştur (Sertyüz, 1998). Ayrıca bu perde formlu bezemenin üst merkezine gelen aks noktasında Celi Sülüs tekniği ile yazılmış hatlar yer almaktadır. II. Beyazıt Türbesi araştırma raspası sonrası sekizgen köşeleri 2. ve 3. dönem Barok desen olarak değerlendirildiğinde; 2. dönem desen formunun köşelere oturtularak diğer yüzeylerdeki gibi aynı renk ve teknikle yerine özgün tasarım yapılarak uygulandığını görülmektedir (Kabakçı, 2011).

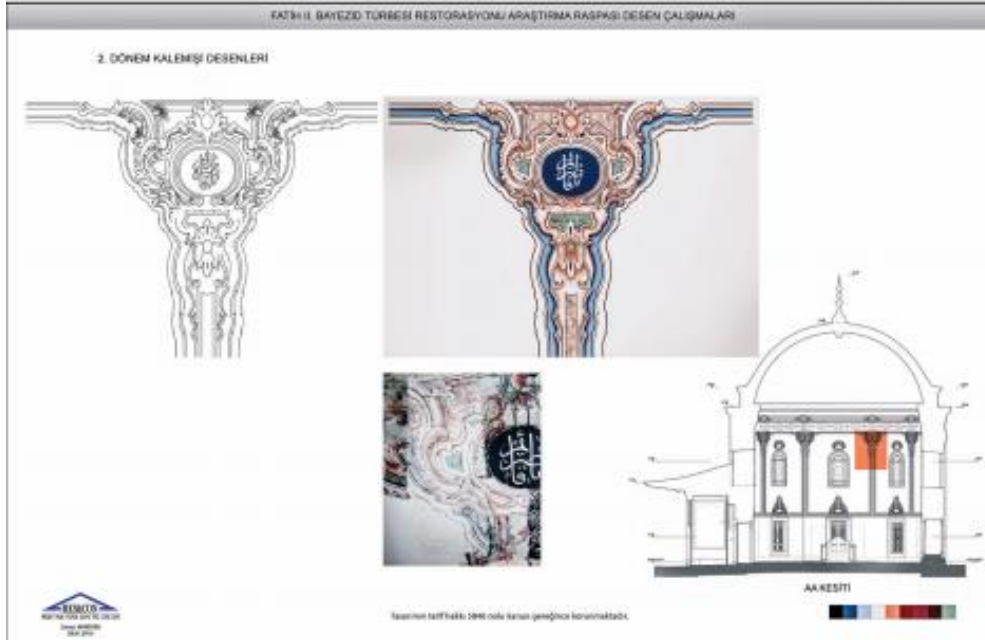
Bu dönem bezemede yine simetrik uygulama söz konusudur. 2. dönem (Barok dönem) sekizgen bezemenin 1/1 ölçekli rölövesi alınarak renklendirmesi yapılmış ve hazırlanan restitüsyon paftalarında bu verilerden yararlanılmıştır 3. dönem Barok bezemede ise farklı boyutlardaki sütunçeler ile asimetrik tasarım uygulanarak yapının her bir köşesi bu desen tekrarı ile zenginleştirilmiştir (Gülendam, 1994). 3. dönem Barok dönem sekizgen

bezemenin 1/1 ölçekli rölövesi alınarak renklendirmesi yapılmış ve hazırlanan restitüsyon paftalarında bu verilerden yararlanılmıştır (Doğanay, 2003).

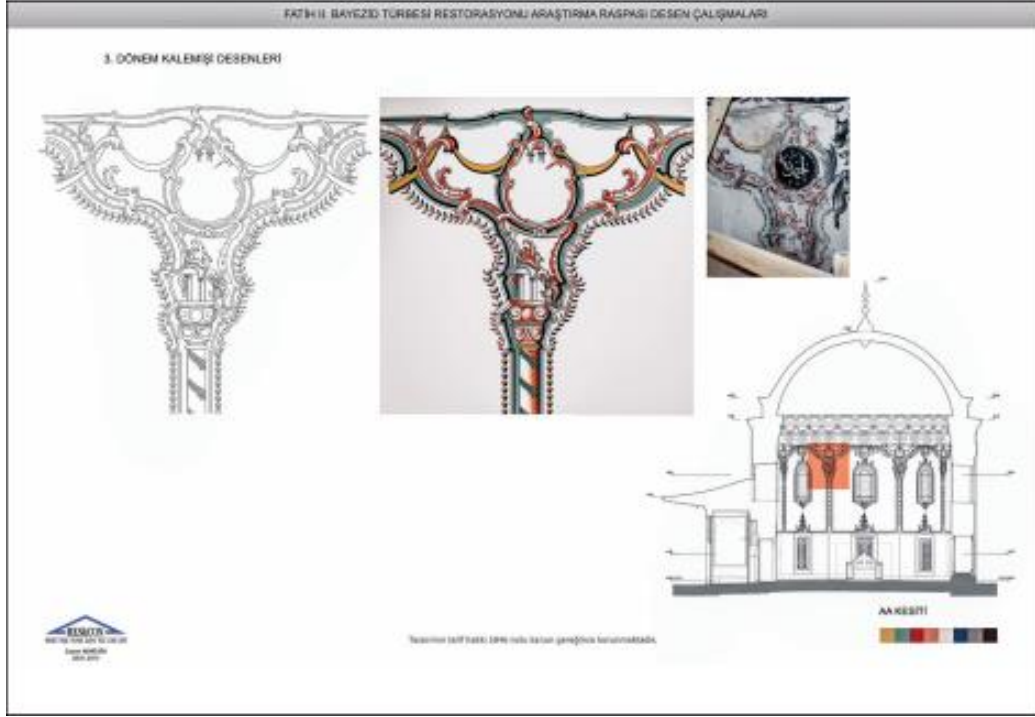
*Şekil 11. Kasnakaltı 2.Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

*Şekil 12. Kasnakaltı 2. Dönem Kalem İşi Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

*Şekil 13. Kasnakaltı 3. Dönem Kalem İşi Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

5- Üst Pencere Kotu Kalem Bezeme Kurgusu

II. Beyazıt Türbesi araştırma raspağı öncesi mevcut XIX. yüzyıl Barok üslup kalem işlerinin bezeme ve kurgusal kompozisyonunu üst pencere kotunda değerlendirdiğimizde; pencere üstlerinde kemer formunda yaprak figürlerinin çalışılmış olduğunu, merkezde bulunan yaprak aksında Celi Sülüs bir yazının olduğu durum söz konusu iken, raspa sonrası 2. ve 3. dönem desenlerde bu durumun farklılaştığı tespit edilmiştir (Demiriz, 1999). Pencere yanlarından inen birbirinin tekrarı şeklinde olan figürel bezeme pencere bitişine ulaştığında iki adet çiçek figürlü rozet ile sonlanmaktadır. Bu rozetler arasında ise pencere altında birbirlerine bağlantılı halde iki adet çiçek çelengi bulunmaktadır. Üst kot pencere altlarında ise yine kasnakta yer alan payanda ve çiçek çelenklerinin tekrarı uygulanmıştır.

II. Beyazıt Türbesi araştırma raspağı sonrası ortaya çıkan üst pencere 2. dönem kalem işlerini bezeme ve kompozisyon açısından değerlendirdiğimizde; merkezdeki istiridye formunu destekleyen, içinde somaki detaylarının da yer aldığı simetrik kurguya devam edilmiştir (Berk, 2018). 2. dönem (Barok dönem) üst pencere üstü bezemenin 1/1 ölçekli rölövesi alınarak renklendirmesi yapılmış ve hazırlanan restitüsyon paftalarında bu verilerden yararlanılmıştır.

Bunun yanı sıra 3. dönem pencere üstü merkez desen kurgusunda ise desenin sağında ve solunda yer alan iki adet lale figüründen oluşan bir kompozisyon uyarlanmıştır. 3. dönem Barok dönem üst pencere üstü bezemenin 1/1 ölçekli rölövesi alınarak renklendirilmesi yapılmış ve hazırlanan restitüsyon paftalarında bu verilerden yararlanılmıştır (Nemlioğlu, 1989).

*Şekil 14. Üst Pencere Seviyesi 3. Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

Şekil 15. Üst Pencere Seviyesi 2. Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)

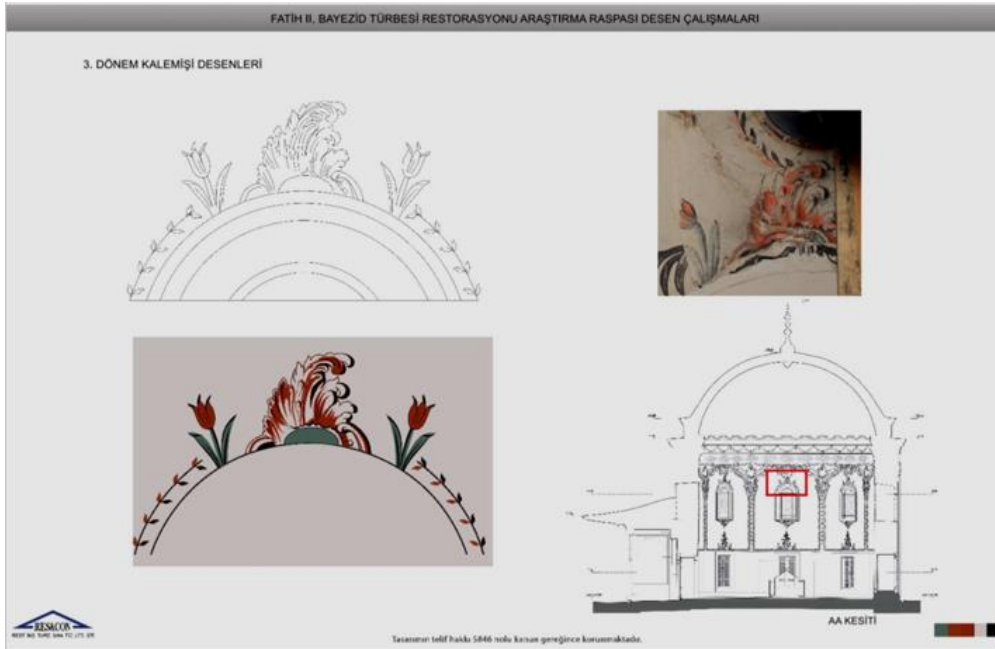
Şekil 16. Üst Pencere Seviyesi Pencere Üstü 2. Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)

*Şekil 17. Üst Pencere Seviyesi Pencere Üstü 3. Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

*Şekil 18. Üst Pencere Seviyesi Pencere Üstü 3. Dönem Kalem İşi Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

**Şekil 19. Üst Pencere Seviyesi Pencere Altı 3.Dönem Kalem İşi Restitüsyonu
(Akhüsük Bozkurt, 2015)**

6-Alt Pencere Üst Kotu Kalem İşi Bezeme Kurgusu

Eserde bu kotta yapılan çalışmalarda son dönem olarak adlandırılmış olan siyah-beyaz Barok kalem işlerine ait manzara tasvirine rastlanılmıştır. Bu tasvirlerin özellikle Batılılaşma ile birlikte mimari üzerine yansıtıldığı yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır (Arık, 1976; Renda, 1977). İstanbul tarih boyu bezeme konusunda belirleyici bir şehir olmuştur. Özellikle Anadolu'da da dini ve sivil mimari örneklerde yaygın olarak manzara tasvirlerinin kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle dini yapılarda yer alan tasarımlarda halk kültüründe esas alındığı, bu resimlerin içeriğini oluşturan çeşme, su, ağaç gibi (Arlı, 2000). II. Beyazıt Türbesi araştırma raspası öncesi mevcut 19. yüzyıl Barok üslup kalem işlerinin bezeme ve kurgusal kompozisyonunu alt pencere üst kotta değerlendirdiğimizde; siyah-beyaz kalem işlerinin diğer birkaç örnekte görüldüğü gibi manzara tasvirleri şeklinde yer alan rozetlerden oluşmaktadır (Eyice, 1996).

*Şekil 20. Alt Pencere Seviyesi Pencere Üstü Son Dönem Manzara Tasviri
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

2. dönem Barok dönem alt pencere üstü bezemenin 1/1 ölçekli rölövesi alınarak renklendirmesi yapılmış ve hazırlanan restitüsyon projelerinde bu verilerden yararlanılmıştır. 3. dönem alt pencere üstlerinde diğer yüzeylerde olduğu gibi asimetrik kurgu esas alınarak inci figürleri ile bezenmiş bir tasarım kullanılmıştır.

3. dönem Barok dönem üst pencere üstü bezemenin 1/1 ölçekli rölövesi alınarak renklendirilmesi yapılmış ve hazırlanan restitüsyon paftalarından bu verilerden yararlanılmıştır (Rona, 1997).

*Şekil 21. Alt Pencere Üstü 2. Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

*Şekil 22. Alt Pencere Üstü 3. Dönem Kalem İşi
(Akhüsük Bozkurt, 2015)*

7-Türbe Giriş Kotu Kalem İşi Kurgusu

Bu kotta bulunan yakın dönemde yapılmış olan somaki taklidi şutuk sıvaların çimento bağlayıcılı malzeme kullanılarak yenilediği tespit edilmiştir. Bu alanlarda özgün bezemenin tespiti yapılamamıştır ancak yakın dönem uygulamalarda özgün bezemeden referans alınarak bir yol izlendiği düşünülmektedir (Önkal, 1999).

Şekil 23. Türbe Giriş Kotu Şutuk Desen
(Akhüsük Bozkurt, 2015)

Sonuç

Yerinde yapılmış olan tüm bu konservasyon ve restorasyon çalışmalarını değerlendirildiğinde; geçmişten günümüze her dönemi kapsayan kalem işi desen tasarımlarında üslup ve renk tasarımları açısından farklılıklar olduğunu tespit edilmiştir. Dönem içinde yapılan revize çalışmaları sonrası bir önceki dönemin genellikle altta bırakılarak (sıva kondisyonu uygun ise) üzerine yeni dönem tasarımın uygulanmış olduğu belirlenmiştir. Her bir dönemim bu şekilde tabakalar halinde kendi içinde korunarak günümüze ulaşması ve bunların yerinde tespitinin yapılması ile mimari dekoratif bir zenginliğe ulaşıldığını ifade etmek mümkündür. Esere ait doğru koruma, belgeleme ve sergileme çalışmaları ile tespit edilen tüm verilerin araştırmacılar ve eseri ziyarete gelen izleyiciler ile paylaşarak geleceğe hem yapı bünyesinde hem de arşivlerde belge olarak kayıt altına alınmış olması açısından bu esere ait bezeme kurgusuna ait bir sürdürülebilirlik kazandırılmıştır.

Kaynaklar

- Arık, R. (1976). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Arık, R. (1999). Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri. *Osmanlı Ansiklopedisi 11*.

- Arli, B. (2000). *Oryantalizmden Çağdaş Türk Resmine*. Creative Yayıncılık.
- Arseven, C.E. (1975). Kalem İşi, Kalemkâr. *Sanat Ansiklopedisi*, 2.
- Arseven, C.E. (1983). Bezeme. *Sanat Ansiklopedisi*, 1.
- Arseven, C.E. (1993). Çeşitli Maddeler. *Sanat Ansiklopedisi I-V*, M.E.B Yayınları.
- Aslanapa, O. (1986). Türk Minyatür Sanatının Gelişimi. *Erdem*, 2 (6), 851-866.
- Baysal, A. (2017). Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Dergisi (İstem)*, 31, 142.
- Berk, S. (2018). Eski Camilerin Kaybolan Güzelliklerinden Biri: Hüsn-i Hat Levhaları. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İmad)*, 3 (1), 98.
- Biröl, A. (2010). *Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen Tasarımı, Çizim Tekniği ve Çeşitleri*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.
- Biröl, A. ve Derman, Ç. (2012). *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.
- Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demiriz, Y. (1999). Osmanlı Kalem İşleri. *Osmanlı Ansiklopedisi 11*.
- Demiriz, Y. (2005). *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*. Yorum Sanat Yayınevi.
- Derman, F. (2002). Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi. *Türkler*, 12.
- Doğanay, A. (2003). Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbelerinde Tezyînât. Tez Özeti, *Divan İlmî Araştırmalar Dergisi*.
- Eyice, S. (1996). *19. Yüzyıl İstanbul'da Batılı Mimarlar, Ressamlar, Edebiyatçılar*. Sanat Tarihi Derneği Yayınları.
- Eyice, S. (1996). İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (8).
- Gülendam, N. (1994). Edirne Selimiye Camii Kalem İşleri ve Devir Üslubu [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Kabakçı, B. (2011). Konya Sultan Selim / Selimiye Camisi'ndeki Kalem İşi Çalışmalarının Grafikselsel Açısından İncelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Kuşçuoğlu, Z. (2010). *Osmanlı Medeniyetinde 33 Kadim Sanat*. Kaynak Kitaplığı.
- Nemlioğlu, C. (1986). Kalemî Teknikleri. *Antika*, 17.

- Nemlioğlu, C. (1989). 15. 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi'nde Kalem İşleri [Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Nemlioğlu, C. (1992). Hakiki Kündekari Tekniđiyle Yapılmış Ahşap Mahfil Tavanlarımız. *Türkiye'miz*, 68.
- Okçuoğlu, T. (2000). 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Önkal, H. (1999). *Selçuklu - Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Renda, G. (1977). *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Renda, G. (1985). 19. yy'da Kalem İşleri ve Nakış-Duvar Resmi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 6.
- Rona, Z. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, I*.
- Sertyüz, N. (1998). 16. Yüzyıl Tezyinatımızda Gül (Tezhip-Çini) [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi]